

Téri fordulat a nevelés- és gyermekortörténet kutatásában

Kéri Katalin¹, Szabolcs Éva²

¹Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

²Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai- és Pszichológiai Kar

Absztrakt

A tanulmány a téri fordulat társadalomtudományi megközelítéséből kiindulva a téma neveléstörténeti vonatkozásaival foglalkozó kutatásokból szemlél. Az írás a teljesség igénye nélkül – néhány, amerikai, spanyol, francia és magyar neveléstudományi / neveléstörténeti műről ad rövid áttekintést, érzékeltetve mind kutatásmódszertani, mind pedig tartalmi értelemben vett sokszínűségüket a gyermeki tér mint társadalmi konstrukció témakörében.

Kulcsszavak: téri fordulat, iskolai tér, gyermek és tér

Fordulat a bölcsészeti és társadalomtudományi kutatásokban

A tér kategóriája, a térbeli fordulat (*spatial turn*) napjainkban világszerte nagy hatást gyakorol a bölcsészeti- és társadalomtudományi kutatásokra. Ez a fordulat számos tudományterület művelőinek nézőpontját, kutatói hozzáállását változtatta meg ez, illetve néhány év alatt annyi kutatási eredményt hozott, amit korábban vélhetően senki nem is remélt. Ráadásul együtt járt ez a képi fordulattal (*visual turn*), az antropológiai szemléletmód előtérbe kerülésével, így még erősebben tudott érvényesülni. Az utóbbi években több olyan, az előzményeket és az elméleti kereteket vázoló munka jelent meg világszerte, amelyek elősegítették ennek a fordulatnak a kibontakozását, többek között a neveléstudomány különböző területein is. Minderre jó példa Kümin és Osborne, 2013-ban írott tanulmánya. Pál Eszter arra mutatott rá, hogy „a tér konceptuális vonzasköre kimeríthetetlen forrásvidéke művészeti alkotásoknak és tudományos vizsgálódásoknak egyaránt. A tudományban a „térbeli fordulat” egyszerre utal régebbi szerzők újraolvasására e sajátos fogalmi szűrőn keresztül, és újabb, a tér fogalma által kijelölt tájékozódási pontok keresésére.” (Pál, 2019, p. 8).

A tér konkrét és átvitt értelemben egyaránt vitathatatlanul jelentős a múlt, a jelen és a jövő idősíkjait célzó, bármiféle kutatások esetében, ehhez képest

meglepő, milyen sok korábbi vizsgálat egyáltalán nem, vagy csak alig vette figyelembe. A szociológus Berger Viktor 2016-os doktori értekezésében azt írta erről, hogy „A térbeli-anyagi világ az emberi társadalmiság nem elhanyagolható aspektusa. Mégis: sokan térbeli-anyagi viszonyok nélkül koncipiálták a társadalmiságot. S ha figyelembe is vették a teret, akkor pusztán az emberi cselekvések helyszíneként vagy embercsoportoknak otthont adó területként.” (Berger, 2016, p. 5). Ő a szociológia tudományával kapcsolatosan írta azt, hogy reflektálnia kell a térbeliség dimenziójára, ugyanezt a történettudomány, és az ahhoz sok szállal kapcsolódó neveléstörténet, tágabban pedig a neveléstudomány, valamint a pszichológia, a filozófia, a politika- és közgazdaságtudományok, és természetesen a földrajztudomány szempontjából is elmondhatjuk (Berger, 2016, p. 7).

Jóllehet, Émile Durkheim saját vizsgálódásaiba már a 20. század elején bevonta a teret, csakúgy, mint az 1929-től megjelenő *Annales* folyóirat, majd az *Annales*-iskolához kapcsolódó tudósok egy része (például Rössler, 1991, pp. 153–167), annak kutatása a nyugati világban később, például Henri Lefebvre 1974-ben megjelent, *La production de l'espace* című műve nyomán kezdett kibontakozni. Utóbbi kutató ugyanis arra mutatott rá – új alapokat és új célokat adva ezzel más kutatóknak –, hogy a tér maga társadalmi konstrukció: egyrészt jelentősége, értelme van annak, hogy mikor, hogyan alakul, másrészt pedig a jellemzői hatással vannak a társadalomra. Mellette Michel Foucault, és főként De Certeau is hatással voltak a tériség vizsgálatára, a „térbeli fordulat” kihirdetője viszont egy földrajztudós, Edward Soja volt. 1989-ben írott művéről Berger Viktor ezt fogalmazta meg: „A ma már klasszikusnak számító *Postmodern geographies* alaptézise, hogy a társadalmi és a térbeli egymást konstituálják, ezért egyiket sem szabad elméletileg privilegizálni.” (Soja, 1989 idézi Berger, 2016, p. 21).

Az utóbbi évtizedekben számos tudományterület – antropológia, szociológia, pszichológia – foglalkozott a gyermeki terek, a gyermekek térhasználatának kérdéseivel, ezek a kutatások sokféle módon hatottak a neveléstudományi vizsgálódásokra (James & James, 2012). A történeti kutatásokban mind gyakrabban középpontba kerülő téri szemlélet pedig az, ami leginkább a neveléstörténeti kutatások területén érezte hatását. Ez utóbbihoz az egyik alapmunka kontinensünkön a *Raum und Geschichte* című munka volt (Rauch-Kühne & Kühne, 2001). A történeti kutatásokat is megújító, inspiráló a szociológus Martina Löw munkája (2016), amely a klasszikus térelméleteket kritika alá vonva egy új, dinamikus, a tér anyagi, társadalmi és szimbolikus dimenzióit kontextusban vizsgáló modellt dolgozott ki a közelmúltban.

A fordulat történettudományi kutatásokra gyakorolt hatását hazánkban – a várostörténet kutatásával kapcsolatosan – legrészletesebben Gyáni Gábor fejtette ki, aki egy 2007-es tanulmánya elején Foucault-t idézve utalt arra, hogy míg a 19. század inkább az idő, a jelenlegi kor inkább a tér korszaka (Gyáni, 2007).

A gyermek és a tér: fordulat a nevelés- és gyermekkortörténeti kutatásokban

Jelen írásunkban – a teljesség igénye nélkül – néhány, amerikai, spanyol, francia és magyar neveléstudományi / neveléstörténeti műről adunk rövid áttekintést, érzékeltetve mind kutatómódszertani, mind pedig tartalmi értelemben vett sokszínűségüket.

Az 1990-es években kibontakozó, angol szociológusok által új szociológiai gyermekkor-kutatásnak nevezett kutatásoknak (Jenks 1996; James et al., 1998) egyik meghatározó iránya lett a gyermek és a tér kapcsolatának vizsgálata. Az irányzat követői számos olyan tematikát emeltek be egyrészt az elméleti, másrészt az empirikus kutatásaikba, amelyek a gyermekek térhasználatát elemezték. Látszólag mindennapi jelenségek jelentek meg ezekben a munkákban, ugyanakkor korábban nem észlelt megvilágításban. Ilyen volt például a nyugati kultúrában tapasztalható, a gyermekek térhasználatát ellenőrző és/vagy tiltó szemlélet elemzése. Az iskola, a város, az otthon, mint szociális tér elemzése olyan kutatói szemléletben jelent meg, amely e terek reguláló, a gyermek testét-lelkét fegyelmező szerepére hívta fel a figyelmet. A nyugati kultúrában a gyermeki és a felnőtt világ történetileg is megragadható térbeli elkülönülése egyfelől a gyermeki igényekre való odafigyelést szolgálta, másfelől különböző szintű kontrollját jelentette. E felfogás szerint a társadalmi tér sohasem semleges (James et al., 1998). Ennek a szemléletmódnak a keretei között megjelentek olyan kutatások is, amelyek a gyermekekre mint ágensekre tekintettek: azt vizsgálták, hogyan hoznak létre a gyermekek saját használatukra tereket, hogyan viszonyulnak a számukra a felnőttek által kijelölt terekhez, akár otthoni, akár iskolai környezetben, de akár a tágabban értelmezett társadalmi térben is.

A teljesség igénye nélkül néhány példa a sokszínű kutatási tematikára: egy amerikai kutatásban alsó tagozatos gyermekek térhasználatát vizsgálták, értelmező megközelítés keretében (Green, 2013). A kutatók arra voltak kíváncsiak, hogy a gyermekek hogyan látják, milyen jelentést tulajdonítanak az otthonaikban használt tereiknek. A kutatók megkérték a gyermekeket, vezessék körbe őket – mintegy „túravezetőként” – azokon az otthoni tereken, ahol játszanak, tevékenykednek (gyerekszoba, kert, az otthonhoz tartozó melléképületek stb.). A felvett adatok alapján mintázatokat próbáltak létrehozni a terek és a gyermeki tevékenységek kapcsolatában, a különböző játéktevékenységek és a terek azonosításában. Úgy találták, azok a fontos helyek a gyermekek számára, ahol saját szabályokat alkothatnak, ahol kreatív módon rendezhetik be az adott teret, azaz önálló szerepet játszhatnak, és érvényre juttathatják a saját elképzeléseiket (Green, 2013).

Egy másik amerikai kutatás onnan közelített a gyermekek térhasználatához, hogy azt a 80% ébren töltött időt vizsgálták, amelyet a gyermekek nem az iskolában töltenek (Hassinger-Das et al., 2018). Közterületekre szerveztek programokat hátrányos helyzetű gyermekeknek, és azt vizsgálták, vajon az

épített környezet hogyan befolyásolja a gyermeki tanulást, fejlődést. A játékra úgy tekintettek, mint olyan tevékenységre, amely összehozza az embereket a közterületeken. A „Learning Landscapes” néven futó projekt keretében játékos tanulási lehetőségeket teremtettek közparkokban, szupermarketekben. A gyermekeket például tűzfalakra festett képekkel motiválták történetmesélésre, buszmegállóknak elhelyezett, képes fejtörőkkel vonták be őket a programba, játszótereken kialakított ugróiskolával, különböző számolási feladatokkal kötötték össze a mozgástevékenységet. Ez csak néhány példa az ötletes, a gyermekek érdeklődését is felkeltő tevékenységekből. A különböző helyszíneken bevezetett projekt elemeit igyekeztek tudományos megközelítéssel értékelni (Hassinger-Das et al., 2018).

A téri fordulatnak köszönhetően a kutatók a gyermekkortörténet vizsgálataiba is új szempontokat, új módszereket vontak be, ezek segítségével eddig nem látott összefüggéseket feltárva. A korábban elsősorban esztétikumra figyelő neveléstörténet-írásban az iskolai tér, illetve a gyermeknevelés más terei históriájának a bemutatása többnyire csak mellékszálón mozgott. Jól érzékelhető áttörést jelentett ebből a szempontból az elmúlt években több rangos publikáció, kutatói műhely, például a 2007 nyarán Hamburgban szervezett, az ISCHE működéséhez kapcsolható konferencia, melynek Eckhardt Fuchs volt a koordinátora. Újabban például a 2019-ben Portóban rendezett nemzetközi neveléstörténeti konferencia emelhető ki, melynek középponti témája a nevelés és a tér volt. (lásd erről bővebben: Grosso & Poças, 2019). Az elmúlt években megjelent olyan jelentős nemzetközi neveléstörténeti folyóiratokban is többször volt kiemelt téma a tér, mint a *History of Education Quarterly* 2021-ben megjelent 61. számában, melyhez Angulo és Schneider írták a *Place, Space, and Localism in Education History* című, bevezető tanulmányt.

Franciaországban, ahonnan a téri fordulat a fentebb említett szerzők, Durkheim, Foucault, Lefebvre és De Certeau nyomán kiindult, ugyancsak fontos művek és konferenciák sokasága jelzi a téri fordulatot a nevelés- és gyermekkortörténet kutatásában. Az ezt középpontba állító vizsgálatok mögött, elméleti kiindulásként gyakran Pierre Nora korábbi, az emlékhelyekkel kapcsolatosan szerkesztett művei is ott állnak, kiemelten a *Les lieux de mémoire* című, három kötetes munka (Nora, 1984–1992). A témával foglalkozó művek sorában világszerte fontos alapot ad az az összefoglalás, amelyet az új-zélandi Sue Middleton (2013) írt Lefebvre oktatáskutatásokat megújító szemléletéről.

Sur les traces du passé de l'éducation... címmel, Condette és Figeac-Mont-hus szerkesztésében jelent meg egy tanulmánykötet a francia iskolai terek vizsgálatáról, mely kiemelte az oktatási-nevelési múlt megőrzésének fontossága mellett a tér kutatásának új, neveléstörténeti módszereit és témáit. A könyv a CEMMC (Centre d'Etudes des Mondes Moderne et Contemporain)¹

¹ Történelem és emlékezet között, Aquitánia oktatási öröksége: <http://www.patrimoine-aquitain-education.fr/>

és az aquitániai ESPE által működtetett Patria kutatási program keretében jelent meg. Pierre-Andrés Dupuis 1997-ben kiadott műve pedig olyan, antropológiai szemléletű munka, amely a tér mellett a neveléstörténethez kapcsolódóan az időstruktúrák vizsgálatára is mutat példákat (Dupuis, 1997).

A gyermekszoba története több országban is önálló kutatási területként bontakozott ki a téri fordulathoz kapcsolódóan. Ezt Franciaországban például a nők és a magánélet történetével, ezen belül a lakóhelyek tereivel sokat foglalkozó Michelle Perrot (2010) *La chambre d'enfant dans l'espace familial* című műve jelzi. Ugyanezt, a mindinkább érdeklődésre számot tartó témát emelte középpontba egy 2013-ban Rouenban megrendezett, *La chambre d'enfant, un microcosme culturel : espace, consommation, pédagogie*² című konferencia. A rendezvény nyomán kiadásra került a Strenae című folyóiratnak egy tematikus lapszám is.³

Az itt bemutatott amerikai és francia törekvésekhez hasonlóan, az általunk vizsgálat alá vont Spanyolországban az elmúlt évtizedekben ugyancsak figyelemre méltóan fejlődik és virágzik a neveléstörténet, ezen belül a gyermekkortörténet kutatása. Megfigyelhető, hogy a nyugati bölcséleti- és társadalomtudományok legjelentősebb eredményei gyorsan beépülnek a spanyol vizsgálódásokba, és az ottani egyetemek, kutatóközpontok rövid időn belül reagálnak a legfrissebb kutatói trendekre. Egyértelműen így volt ez a téri fordulat esetében is. Az országban már a 19-20. század fordulóján komoly irodalma volt tématerülethez tartozó olyan vizsgálódásoknak, mint az iskolaépítkezések, az iskolai és óvodai tér, a város és az oktatási-nevelési intézmények kölcsönhatásának kérdései. A *Museo Pedagógico Nacional* című, 1882-től 59 éven át működő korabeli folyóirat például számos, ezzel kapcsolatos cikket közölt, és többször írt e témáról Giner de los Rios (1884) vagy Manuel Cossío (1905). A 20. század utolsó negyedében, 1985-ben jelent meg a témával kapcsolatos jelentős, máig tartó hatású spanyol munka, Trilla i Bernet iskolai térrel kapcsolatos önálló kötete (Trilla i Bernet, 1985).

A *Revista de Educación* már 1992-ben a 298. tematikus számát az iskolai tér problematikájának szentelte, az ország vezető neveléstörténeti folyóirata, az *Historia de la Educación* pedig 1993-94-ben állított össze egy különszámot a térrel kapcsolatos kutatások bemutatásának. Ebben a tematikus lapszámban neves európai szerzők közreműködésével, az ókortól a 20. századig bejárva a neveléstörténet évszázadait, több problémátörténeti csomópont és módszertani kérdés kiemelésével került bemutatásra maga a tér. A vaskos folyóiratszám előszavát a neves kutató, a tematikus összeállítás szerkesztője, Antonio Viñao Frago írta, és ő készítette a témához kapcsolódó bibliográfiát is (Viñao Frago, 1993, pp. 17–74. és pp. 573–593.). A murciai kutató később önálló kötetet is szentelt – kifejezetten neveléstörténeti szempontból – az idő és a tér témájának, *Espacio y Tiempo, Educación e Historia* (Tér és idő,

² A gyerekszoba, kulturális mikrokozmosza: tér, konsummáció, pedagógia

³ <https://journals.openedition.org/strenae/1153>

nevelés és történelem) címmel (Viñao Frago, 1996). Ugyanő az *Histoire de l'Éducation* című francia folyóirat spanyol oktatásügyről szóló, 1998-as tematikus számában is erről a témáról publikált, *L'espace et le temps scolaires comme objet d'histoire* címmel (Viñao Frago, 1996).

A kilencvenes évektől mind több, spanyol szerzők által írott tanulmány látott napvilágot, több esetben is a tér és az idő oktatás- és neveléstörténeti vizsgálatának egybekapcsolásával. Része lett ez a szemléleti mód az iskola-történeti kutatások mellett a gyermekkortörténeti és a reformpedagógiákkal foglalkozó munkáknak egyaránt. Kiemelten fontos lett az óvodák, iskolák építészettörténetének, berendezéseinek, udvari- és kertkultúrájának vizsgálata. Madridban 2019-ben volt az egyik legjelentősebb, a tématerülethez kapcsolódó kiállítás, amely a spanyol főváros 1898–1938 közötti történetéről megőrzött számos, leginkább képi forrás segítségével mutatta be a korabeli madridi nevelés legfontosabb (szín)tereit, koncentrálván az ottani alsófokú iskolákra. Az utolsó gyarmati területeit 1898-ban elveszítő Spanyolország a századfordulón a megújulás időszakába lépett, ennek fontos eleme volt az oktatásügy, az oktatási-nevelési intézmények támogatása, ezt tükrözi vissza a kötet, külön figyelve a tér elemeire. A kiállításhoz jeles spanyol és külföldi szerzők közreműködésével kétnyelvű, spanyol és angol szövegekkel szerkesztett tanulmánykötet készült. A könyv méltán tarthat figyelmet a magyar kutatók érdeklődésére is, hiszen mintát nyújt a nevelés, a tanulás szempontjából fontos városi, iskolai terek sokszempontú elemzéséhez.

A kötet, és az annak alapjául szolgáló, a Madridi Történeti Múzeumban rendezett kiállítás és konferencia motorja, a számos kutatót megmozgató, monumentális munka fő koordinátora María del Mar del Pozo Andrés neveléstörténész professzornő volt, aki a Madrid közelében található Alcalá de Henares városának egyetemén dolgozik. A kutatónő nemzetközileg jól ismert a 19–20. század fordulójának iskolatörténetét, életreform-mozgalmakhoz kapcsolódó reformpedagógiáját, gyermekkortörténetét feltáró szakmunkáinak köszönhetően. Ő ma az egyik legkiemelkedőbb európai kutató a képkutatásokat magas szintre emelő neveléstörténészek között, az egyike azoknak az európai kutatóknak, akiknek hatására a *képi* és a *téri* fordulat a nevelés- és gyermekkortörténetben is végbement. (korábbi művei közül lásd: Andrés, 1993/94, pp. 149–184.) A madridi kiállítás anyagait feldolgozó kötetben Maria del Mar del Pozo Andrés tanulmánya azt mutatja be, hogy miként is vált a spanyol, világvárossá fejlődő főváros a 20. század elején a pedagógiai megújulás szempontjából kiemelt jelentőségű helyszínné, az új nevelés világmozgalmának ikonikus terévé, az új és megújított, Montessori, Decroly pedagógiájának, valamint a Dalton-tervnek az elemeit is felhasználó iskoláival. Ugyancsak ő jegyzi a könyvnek azt a fejezetét, amelyben valamennyi, a kiállításon átfogott és bemutatott három évtizedben Madridban működő alsófokú iskolát bemutatva, részletes adatokat közölve az akkori elhelyezkedésükről, mai funkciójukról, egykori igazgatóik adatairól.

Az utóbbi években útjára indult egy olyan, a neves nemzetközi adatbázisokban jegyzett spanyol elektronikus folyóirat, amelynek maga a címe is egyértelműen utal arra, hogy a lap a térrel és idővel kapcsolatos tanulmányokat várja: *Espacio, Tiempo y Educación*⁴.

A nevelés- és gyermekkortörténeti kutatások esetében Magyarországon is több olyan eredményt, ezek összefoglalásaként született művet említhetünk a közelműltből, amelyekben ez a téri fordulat jól érzékelhető. Magyarországon ezt jelzik mások munkái mellett Németh András (2004; 2015), Boreczky Ágnes (1997), Sanda István Dániel (2014; 2018) művei. A néprajzi, művészettörténeti kutatások is többször adtak fontos összefoglalásokat vagy újabb feltárásokra inspiráló adatokat a gyermeki, óvodai, iskolai, természetben vagy lakásban történő térhasználatról (például Deáky, 2011; Támba, 2017).

A téri fordulat a neveléstörténet, tágabban a neveléstudomány szempontjából kétségkívül fontos új szemléletmódot, elméleti kereteket és gyakorlatba is átültethető kutatási eredményeket hozott, ezeket az oktatási-nevelési folyamatok tervezéséhez, elemzéséhez fontos és szükséges felhasználni, újabban kiegészítve a virtuális térrel kapcsolatosan keletkezett számos új jelenséggel és ezek értő vizsgálatával.

Irodalom

- Andrés del Pozo, M. (1993/94) La utilización de parques y jardines como espacios educativos alternativos en Madrid (1900–1931). *Historia de la educación*, 12–13, 149–184.
- Angulo, A. J. & Schneider, J. (2021). Place, Space, and Localism in Education History. *History of Education Quarterly*, 61(4), 389–391. <https://doi.org/10.1017/heq.2021.39>
- Berger, V. (2016). *A tér kategóriája a szociológia- és társadalomelméletekben*. PhD-értekezés. ELTE TÁTK. <https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/37855/t%C3%A9rseg%C3%A9sz-1.pdf> (2022. 06. 13.)
- Boreczky, Á. (1997). *A gyermekkor változó színterei*. Eötvös József Könyvkiadó.
- Condette, J-F. & Figeac-Monthus, M. (dir.). *Sur les traces du passé de l'éducation... Patrimoines et territoires de la recherche en éducation dans l'espace français*. Maison des Sciences de l'Homme d'Aquitaine. <https://doi.org/10.4000/books.msha.597>
- Cossío, M. B. (1905). *El maestro, la escuela y el material de enseñanza*. La Lectura.
- Deáky, Z. (2011). „Jó kisfiúk és leánykák”. *A kisgyermekkor történeti néprajza Magyarországon*. Századvég.
- Dupuis, P.-A. (1997). *Éduquer, une longue histoire - recherches sur l'espace et le temps de l'éducation*. Presses universitaires de Strasbourg. <https://www.eyrolles.com/Entreprise/Livre/eduquer-une-longue-histoire-recherches-sur-l-espace-et-le-temps-de-l-education-9782868204301/> (2022. 06. 13.)

⁴ *Tér, idő és oktatás* A folyóirat honlapja: <https://www.espaciotiempoyeducacion.com/>

- Giner de los Rios, F. (1884). *El edificio de la escuela*. Tip. El Correo.
- Green, C. (2013). A Sense of Autonomy in Young Children's Special Spaces. *International Journal of Early Childhood Environmental Education*, 1(1), 8–31. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1108047>.
- Grosso, C. L. & Poças, S. (2019, Eds.). *ISCHE 41 – Spaces and Places of Education – Book of Abstracts*. International Standing Conference for the History of Education & Centre for Research and Intervention in Education of the Faculty of Psychology and Education Sciences of the University of Porto .
- Gyáni, G. (2007). „Térbeli fordulat” és a várostörténet. *Korunk*, 3(18), 4–14.
- Hassinger-Das, B., Bustamante, A. S., Hirsh-Pasek, K., & Michnick Golinkoff, R. (2018). Learning Landscapes: Playing the Way to Learning and Engagement in Public Spaces. *Education Sciences*, 8(74), <https://doi.org/10.3390/educsci8020074>
- James, A., Jenks, C. & Prout, A. (1998). *Theorizing Childhood*. Polity Press. <https://doi.org/10.3390/educsci8020074>
- James, A. & James, A. (2012, Eds.). *Key Concepts in Childhood Studies*. Sage. <https://doi.org/10.4135/9781526435613>
- Jenks, C. (1996). *Childhood*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203129241>
- Kümin, B. & Osborne, C. (2013). At home and in the workplace: a historical introduction to the „Spatial turn”. *History and Theory*, 52(3), 305–318. <https://doi.org/10.1111/hith.10671>
- Löw, M. (2016). *The Sociology of Space. Materiality, Social Structures, and Action*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/978-1-349-69568-3>
- Middleton, S. (2013). *Henri Lefebvre and Education. Space, history, theory*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203070666>
- Németh, A. (2004). Az osztályterem és berendezésének történeti alakulása. In Németh, A. & Pukánszky, B. (Eds.), *A pedagógia problémátörténete* (pp. 505–527). Gondolat.
- Németh, A. (2015). Az iskolai tér, iskolaépítészet. A tanterem és berendezésének története. In Vörös, K. (Ed.), *Neveléstörténet az osztatlan tanárképzésben* (35–46). Pécsi Tudományegyetem.
- Nora, P. (1984–1992, dir.). *Les lieux de mémoire*. I–III. Gallimard.
- Nora, P. (2010). *Emlékezet és történelem között*. Napvilág Kiadó.
- Nora P. (1999). Emlékezet és történelem között: a helyek problematikája. *Aetas*, (14)3, 142–157.
- Pál, E. (2019), A táguló tér. A tér fogalma diszciplínán innen és túl. In Pál, E. (Ed.), *Tér, tudomány, történet* (pp. 7–12). Martin Opitz Kiadó.
- Perrot, M. (2010). La chambre d'enfant dans l'espace familial. *Journal français de psychiatrie*, 37(2), 25–28. <https://doi.org/10.3917/jfp.037.0025>
- Rauch-Kühne, C. & Kühne, T. (2001, Eds.). *Raum und Geschichte. Regionale Traditionen und föderative Ordnungen von der Frühen Neuzeit bis zur Gegenwart*. DRW.

- Rössler, M. (1991). Der andere Diskurs zu Raum und Geschichte: Wechselbeziehungen zwischen „Ecole des Annales” und früher deutscher Sozialgeographie 1920–1950. *Geographische Zeitschrift*, 79(3), 153–167. <https://www.jstor.org/stable/27818600> (2022. 08. 13.)
- Sanda, I. D. (2014) Iskolaépület-típusok és életrefom-motívumok a Bárczy-korszak iskoláiban. In Németh, A., Pukánszky, B. & Pirka, V. (Eds.), *Továbbélő utópiák II.: reformpedagógia és életreform a 20. század első felében* (pp. 214–301). Gondolat Kiadó.
- Sanda, I. D. (2018). A XVI. és XVII. század új iskolatípusai és azok tanulási terei. In Buda, A. & Kiss, E. (Eds.). *Interdiszciplináris pedagógia és a taneszközök változó regiszterei* (pp. 352–360). Debreceni Egyetem Neveléstudományok Intézete, Kiss Árpád Archívum Könyvtára, Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet.
- Soja, E. (1989). *Postmodern geographies. The reassertion of space in critical social theory*. Verso.
- Támba, R. (2017). A gyermek a természetben: A fürdés és a víz motívuma a 19. század második felének, illetve a Szolnoki Művésztelep néhány alkotójának gyermekábrázolásain. *Gyermeknevelés Tudományos Folyóirat*, 5(1), 18–42. <https://doi.org/10.31074/gyntf.2017.1.17.42>
- Trilla i Bernet, J. (1985). *Ensayos sobre la escuela. El espacio social y material de la escuela*. Laertes Editorial. <https://doi.org/10.31074/gyntf.2017.1.17.42>
- Viñao Frago, A. (1993). Del espacio escolar y la escuela como lugar: propuestas y cuestiones. *Historia de la Educación*, 12-13., 17–74. <https://revistas.usal.es/index.php/0212-0267/article/view/10113> (2022. 06. 13.)
- Viñao Frago, A. (1993). El espacio escolar en su perspectiva histórica. Bibliografía. *Historia de la Educación*, 12., 573–593.
- Viñao Frago, A. (1996). *Espacio y Tiempo, Educación e Historia. Instituto Michoacano de Ciencias de la Educación*. Cuadernos del IMCED, Morelia, Michoacan. <https://www.espaciotiempoyeducacion.com/ojs/index.php/ete> (2022. 06. 13.)
- Viñao Frago, A. (1998). L’espace et le temps scolaires comme objet d’histoire. *Année*, 78, 89–108. <https://doi.org/10.3406/hedu.1998.2984>

Kéri, K. & Szabolcs, É.**Spatial turn research on children's history**

Starting from recent social science research on the spatial turn, the article aims to focus on some history of education aspects of the relationship between the child's world and space. Without attempting to be exhaustive the article gives a brief description of American, French, Hungarian and Spanish research on children's space as social construction. It emphasizes the manifold thematic and research methodological approaches to the topic.

Keywords: spatial turn, school' s space, child and space

Kéri Katalin: <https://orcid.org/0000-0003-1850-3282>

Szabolcs Éva: <https://orcid.org/0000-0002-6591-436X>